

SZÁNDÉKOK ÉS VÁLASZTÁSOK

HUNYADY GYÖRGY

akadémikus, professor emeritus

Jóleső születésnap meglepetések sorozata ér most, amelyekért köszönettel tartozom. E sorba tartozik az Eötvös-gyűrű, az egyedüli kitüntetés, amire valaha is vágytam, ez a rendezvény, amelyre ennyi, számomra fontos ember eljött, és a Festschrift kötet is, amelynek még a formáját sem ismerem. Hozzá kell tennem azonban, hogy maga a születésnap is meglepetés számomra, bár tulajdonképpen előre látható lett volna, de nem voltam teljesen felkészülve arra, hogy 70 éves leszek. Ezzel a gondolattal még ismerkedem, és meg kell hogy barátkozzak. Úgy tudom, hogy ebben az érett korban az emberek már nem, vagy nem elsősorban előre néznek, hanem visszatekintenek múltjukra, és – nyilván nem elfogulatlanul – megvonják annak mérlegét.

Visszatekintve a pálya megválasztása, a szándék, amely valamilyen szakmai útra visz, sok esetleges külső körülménytől függ, mondhatnám jórészt szerencse dolga. Hogy én most szociálpszichológusként állok az egybegyűlték előtt, hogy rátaláltam erre a pályára, ez két szerencsés véletlenből következett. Az egyik Margit néni ajánlata tizenéves koromban, hogy rakjam rendbe elhanyagolt, poros, összevissza könyvtárukat, annak fejében,

hogy a könyvek közül bármit, ami tetszik, vigyem el. Margit néni Szladics Károlynak, az egyik legjelesebb magyar jogászprofesszornak volt az özvegye. A Szladics-könyvtár pedig egy hatalmas társadalomtudományi gyűjtemény, a század első felének gazdag hazai és nemzetközi könyvtermésével. Itt került kezembe Kornis Gyula *Történelem és pszichológia* című kötete, 1914-ben írott akadémiai székfoglalója. Tele olyan kérdéssel, ami megragadott, hosszan foglalkoztatott, melyek jórészt természetesen ma sem tudom megválaszolni.

Maga Kornis Gyula ekkor és ilyen formában lépett be az életembe, és vált annak kísértetiesen jelen lévő részesévé. A szokatlan (történelem-pszichológia) szakpáron tett felvételi vizsgámon 1960-ban Kornisról vitatkoztam leendő professzorommal, Kardos Lajossal, aki a kísérleti pszichológia hazai szálláscsinálóját látta benne, míg én szellemtudományi lélektan filozofikus képviselőjének találtam. Kornisról írtam 1968-ban egy egyetemi doktori értekezést történelemből, reprodukálva nemzeti-konzervatív eszmerendszerét és szembenállását a társadalomfelforgató nemzetiszocializmussal. Számon tartottam, hogy

nagyapámmal együtt tagja, sőt kulcsfigurája volt 1938-ban a kormánypárti képviselők ún. disszidens csoportjának, amely egzisztenciális kockázatot is vállalva megkísérelte meggátolni az ország radikális jobbratolódását. Ám akkor is idegenkedtem közoktatási koncepciójától, amely a zsákutcás iskolarendszerrel bénította a társadalmi mobilitást, cinikusan meghirdetve, hogy a köznépet nem szabad megfosztani tehetségeitől. Kornis eszmerendszerének történeti elemzése – és ez egy szokatlan interdiszciplináris áthallás – modellül szolgált számomra a közgondolkodásban rejlő implicit társadalomelmélet minden későbbi vizsgálatában. És úgy érzem, hogy rendre Kornissal találkozunk ma is, hiszen amikor Klebelsberget mondunk, akkor ezen sokszor Kornist kell érteni, aki az államigazgatásban jártas nagyformátumú miniszter mellett kritikus időkben államtitkár, ma úgy mondanánk: szakpolitikus volt.

A szakmai irányvételemet megszabó másik szerencsés véletlen az volt, hogy egyetemi tanulmányaimat követően – 1965 szeptemberében – épp akkor nyertem el egy gyakornoki helyet az MTA Pszichológiai Intézetben, amikor egy új csoport alakult, egy eddig nem tanulmányozott szakterületen, a szociálpszichológia művelésére. Az alakulás pillanatában négy tagja lett e csoportnak, vezetőjének Pataki Ferencet hívták az Országos Pedagógiai Intézetből, a közösségi nevelés avatott kutatóját. Egyikünk sem foglalkozott korábban szociálpszichológiával, meglehetősen eltérő elképzeléseket is alakítottunk ki róla, de – és ez Pataki türelmét és vezetői tapasztalatát dicséri – nekem, mint pályakezdő gyakornoknak épp annyi esélyem volt a szakmai stratégia alakítására, mint csoportunk többi tagjának.

Egy olyan tudományágot honosítottunk meg és állítottunk saját lábára, amely félszá-

zados előtörténettel rendelkezett a nyugati világ erős szellemi kisugárzású szuperhatalmában. Ez természetesen nem volt egy nyílegyenes út, magam is elkalandoztam a tudomány és a felsőoktatás intézményrendszerében erre-arra, és nem mondhatom, hogy minden szakmai és közéleti próbálkozásom szép sikerrel járt. Az arányosság jegyében felidézek négy bukást és négy sikert, tudván tudva, hogy a bukásnak is volt haszna, a sikernek is lesz árnyoldala.

A '60-as, '70-es évek fordulóján, a szociálpszichológia térhódításával közel egy időben az MRT köpönyegében tömegkommunikációs és közvélemény-kutatások is indultak. Attitűdszakértőként kerültem a Tömegkommunikációs Kutatóközponttal kapcsolatba, ám nem volt nehéz ráébredni arra, hogy itt a közgondolkodás pszichológiai mélységű és szociológiailag árnyalt vizsgálatára az egész régióban egyedülálló lehetőségek nyílnak. Megszervezve a TK alkalmazott szociálpszichológiai osztályát, tulajdonképpen a legendás Ann Arbor-i társadalomkutató intézet kicsinyített mását próbáltam meg működtetni nálunk – merőben más hatalmi, intézményi, személyi viszonyok között. Öt év sem telt el, amikor a rádió párttitkára egy fejlethetetlen mondattal búcsúztatott: „Hunyady elvtárs, gratulálok, hogy ilyen fiatalon kinevelte az utódját.” 35 évesen maradtam állás nélkül, de ekkor már kéretlenül és önfeljűen elvégeztük az első történeti és nemzeti tudat vizsgálatokat, ezzel magyar szociálpszichológiai hagyományt teremtve. (Csak függeléke a történetnek, hogy a rendszerváltást követően Mádl Antal államminiszter és Kosáry Domokos akadémiai elnök döntése nyomán a TK jó része kutatócsoportként tanszékünkhöz került, és fogyatkozva bár, de békében dolgozott ott két évtizeden keresztül.)

Az ELTE-n, ahol Ádám György rektor és Kardos József főosztályvezető jóvoltából 1977-ben docens lettem, a neveléslektannak nagy hagyománya és a szociálpszichológiának szemléleti frissessége volt. E kettő találkozásában fogant meg az iskolapszichológia ideája: pszichológus szakemberek segítsék belülről az iskolákat.

Felejthetetlen gesztussal vette kezdetét a hálózatfejlesztés: fogadott egy miniszterelnök-helyettes, meghallgatott és tétovázás nélkül 20 álláshelyet rendelt az iskolapszichológusi szerep kikísérletezéséhez. Csehák Judit egyébként sem illett a pártállami vezető percepció sémájába, ehhez az energikus intézkedéséhez hasonlót pedig se előtte, se utána nem tapasztaltam. A kezdeti lendület azonban megtört a nevelési tanácsadó és iskolapszichológusok megosztottságán, a pszichológusok ellenállásán az iskola szervezetébe való betagozódással szemben, az iskola idegenkedésén a pszichológus kontrolljától. *De ez a világviszonylatban sikeres pszichológusszerep teljesen nem pusztult ki, jogszabályi lehetősége máig él, és olyan kiváló (szociálpszichológiai műveltségű) előharcosai vannak az ELTE és a SzE módszertani bázisán, hogy komoly esély van arra, hogy évtizedek elmúltán erőre kap.*

A '90-es évek fordulóján az ELTE BTK oktatói és hallgatói alkalmilag- esetileg vettek részt az országos politikában, de önkörükben követték, megélték, felpörgették a rendszer-váltást. A vármegyei nemesi gyűléseket idéző 100 fős kari tanácsot parlamentet mímelő választott fórum váltotta fel, a múlt tanulmányi kötöttségeit a szabadság rendjét ígérő képzési rendszer váltotta le, amely az áporodott jogszabályi környezettel is dacolva elővételezte és logikusan levezette mindazt, ami a következő évtizedekben bekövetkezett a magyar felsőoktatásban: a szabad szakválasztást és -tár-

sítást, a kreditrendszert, a többciklusú képzést. Téves illúziónk főként az volt, hogy hallgató és tanár mohó munkaszeretettel él a megnyíló szabadsággal, külső-belső tekintélyek (a szó több értelmében lesújtó) bírálata viszont abban állt, hogy kaotikus szervezeti-oktatási állapotokat idéztünk elő. Pedig az európai fejlődés irányát nem tévesztettük el, és ezt a bennünket váltó tisztességes kari vezetés soha nem is vitatta.

Egy évtizeddel később – miután az első Orbán-kormány a többciklusú képzés bevezetésére kötelezettséget vállalt és Magyar Bálint egy felettebb radikális elképzelést vázolt fel a pedagógusképzés átszabásáról – a bölcsészreform eleven folytatásaként dolgoztuk ki és vezettük be a bolognai rendszerű tanárképzés ún. ELTE-modelljét. Ez egy jámbor kompromisszumos megoldás kívánt lenni, amely két képzési ciklusban egymásra építette a szaktárgyi és a pedagógiai-pszichológiai felkészítést. Hiába volt ez a bolognai rendszer leginkább átgondolt és legtöbbet egyeztetett eleme, a felsőoktatás nem politikai értelemben vett (de politikai álrühát öltő) konzervativizmusának ez lett a cél-táblája. Érvet farag a természettudományos tanárképzés nyilvánvaló csődjéből (ami meggyőződésem szerint nem a bolognai rendszer követéséből, hanem annak megtagadásából fakadt). Az ellenreform legkülönösebb eleme, hogy a pedagógiai-pszichológiai stúdiumokat arányaiban és mértékében csökkenteni akarja: épp amikor a tudományok szédítő gyarapodásának és a családok tömeges elnyomorodásának idején a legjobb és a legtöbb pedagógiai-pszichológiai kompetenciára van, lenne szükség az iskolában.

A szociálpszichológia a történeti változások sodrában éltető közegbe került nálunk. Ez tette lehetővé, hogy négy stratégiai feladat megoldásában magam is eredménnyel vegyek részt.

Mi még nem tanultunk szociálpszichológiát, meg kellett hát teremteni ennek korszerű, sőt előre tekintő tananyagát. Az ELTE-re és Debrecenre hárult zömmel e feladat, és valóban egy emberöltő után a legkorszerűbb tankönyveket használjuk, és bizvást mondhatjuk, sikerrel szemelgettünk abban, hogy mit hoz – az Osiris-könyvsorozat címevel élve – a szociálpszichológia második évszázada. Kérdés persze, hogy mikor jön el az a korszak, amikor a jobb, a legjobb tanítványaink eleve a nemzetközi szaktudomány nyelvén szólnak meg és közvetítésre már nem, legfeljebb saját útjuk megtalálásához némi orientálásra tartanak igényt.

A sztereotípiakutatás őszinte meglepetsemre és örömeimre évtizedekre a szociálpszichológia sztártémája lett, amelyben a szociális megismerés alapvető struktúráit ragadták, ragadtuk meg. A sztereotípiák rendszereit keresve, feltárva, nyomon követve nagyban gyarapodott tényszerű tudásunk a nemzeti, a társadalmi és történeti köztudatról. Az idő nekünk dolgozott egy olyan országban, amely fergeteges változásokon és a közhangulat zaklatott és zaklató hullámvérésén esett és esik át. Ugyanakkor az idő ellenünk is dolgozik, hiszen – az egykor unikális témával – a szórt egyéni nézetek társadalmi ideológiává szerveződésével szépen szaporodó kutatások foglalkoznak, ezek szírványában elhalványul a mi megközelítésünk és csak szerény vigasz, hogy ma a legharsányabb szint viszont saját vöm, John Jost „rendszerigazolás” elmélete képviseli.

A szociálpszichológia oktatását és egyetemi kutatását is szolgálta, ha a pszichológia a szó szoros és átvitt értelmében teret kapott. Ennek megkésett, de felgyorsuló folyamatát éltem meg az ELTE-n, de tíz évig bábáskodtam a debreceni képzés indulásakor is. Az ELTE-n a Pesti Barnabás utcai épület negye-

dik emeletének néhány szobájából – a ’80-as évek fordulójától – szokatlanul nagy lépésekben haladtunk a szervezeti differenciálásban és integrációban, a doktori és idegen nyelvű képzés kiépítésében, az elhelyezés és gazdálkodás önállósodásában, a pszichológia karépítő szerepében a BTK-n belül és azon kívül. Az ELTE pedagógusképzésének kiteljesedése után a pszichológia számára is szakmai esélyeket kínál, de teherbíró képességét is próbára teszi a Pedagógikum általunk kiharcolt szervezeti góleme.

A szociálpszichológiára én mint a pszichológia interdiszciplináris határvidékére táltam rá, és a *Magyar Pszichológiai Szemlé*ben megjelent első tanulmányom is arra tett kísérletet, hogy a pszichológiának a társadalomtudományokhoz fűző kapcsolatrendszerét feltérképezze. És valóban, amint ezt ma már vastag kötetek is dokumentálják, tanítványaimmal és munkatársaimmal az elmúlt évtizedekben bejártuk nemcsak a szociológia és neveléstudomány, hanem a politika és történettudomány, a közgazdaságtan és mostanság a jog felé vezető gondolati utakat, ami sziklamászástól a mocsárjárásig sokféle turisztikai bravúrt megkövetelt tőlünk. Ennek legfeljebb kísérőjelensége volt, esetleg kedvező feltétele lett, de nem volt soha indítéka, hogy egyetemen, sőt felsőoktatáson belül, vagy az Akadémia testületi rendszerében és a kutatásszervezésben szakmánkon túl a bölcsészettudományokat vagy a társadalomtudományok egy szektorát hivatalból képviseltem. A pszichológia társadalomtudományi kapcsolatainak felderítése és erősítése ugyanakkor ma – az evolúciós szemlélet elhatalmasodása és az idegtudományi nagy áttörések idején – nem sikkos divat, legfeljebb hagyomány és védhető ambíció.

Szándékokról és választásokról beszéltem egy immár hosszú, hepehupás szakmai pályán.

De azzal kezdtem, és azzal zárom, hogy a tudatos elszánás és építkezés a körülményektől és jószerecsétől nagyban függ. Én nem lehetek elég hálás a sorsnak, hogy örömteli munkámhoz családban és barátságban, mun-

kahelyen és közéletben, szorgos együttműködésben és dühödt konfliktusokban helytálló nagyszerű partnereim voltak. Köszönet a jelenlévőknek és a távol maradottaknak egyaránt.